

Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet. 1.

SAMLAREN

TIDSKRIFT FÖR SVENSK
LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

Ny följd. Årgång 6

1 9 2 5

UPPSALA 1926

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1926

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

STAGNELIUS OCH ENSLINGSKAPET

Av

HENRY OLSSON

De nyfunna biografiska uppgifter om Stagnelius, som meddelas i det följande och som alla avse hans förhållande till yttervärlden, förändra icke den hävdvunna uppfattningen av hans personlighet men kunna möjligen bidraga till att göra den gamla bilden av hans enslingskap mera livlig och markant. De visa honom som en intellektuellt vaken student, vilken noga tager vara på de akademiska bildningsmöjligheterna och med intresse följer tidsströmningarna, och de ge en glimt in i hans Stockholms-liv, som erinrar om att han därunder icke alldeles avskurit sig från personligt umgänge. Men däremot ha de ingenting att förmåla om något Stagnelius' brytande av den förtegenhet med vad han upplevde, som synes vara hans personliga signatur och som kring hans gestalt dragit dess otillgänglighets trollring.

Om Stagnelius' universitetsstudier, som började i Lund höstterminen 1811 och sedermera förlades till Uppsala, har Böök uttrönt och i sin stora monografi över diktaren meddelat, att han i Lund studerat teologi samt dessutom bevistat den berömde latinaren Johan Lundblads offentliga föreläsningar över Ciceros De Oratore. Om hans studier i Uppsala konstaterar anförda framställning (s. 52), att ingenting är bekant utöver de nakna fakta, att desamma pågingo vårterminen 1812 t. o. m. vårterminen 1814 samt förde fram till en jämförelsevis slät kansliexamen 10 juni 1814. Det förmodas emellertid, att Stagnelius drivit de vanliga, mycket lättvindiga studierna för kansliexamen samt att han måhända har begagnat föreläsningarna i latin och historia, detta dels därför att fadern var gammal vän till historieprofessorn E. M. Fant, dels tydligen därför

att Stagnelius i sin kansliexamen betygas ha givit prov av »god och försvarlig insigt med berömlig flit i Jus Naturae, Historien, Politiken, Statistiken och Latinska språket».

Rörande Stagnelius' Uppsala-studier kan man emellertid erhålla säkra underrättelser, om man vänder sig till de akademiska föreläsningsdiarier och åhörareförteckningar, som av respektive lärare in-skickades till universitetskanslern och numera förvaras i Riksarkivet. Dock äro dessa icke i sin helhet bevarade, och för 1812 saknas tyvärr alla uppgifter. För de tvenne följande åren har man däremot goda hållpunkter i detta material, varigenom man dels kan bekräfta Bööks antaganden, dels även konstatera studiernas ytterligare omfattning. Sålunda har Stagnelius vårterminen 1813 bevistat professor Fants offentliga föreläsningar, vilka denna termin behandlade allmänna historien fram till österrikiska successionskriget 1740, men dessutom även skytteanske professorn Olof Kolmodins enskilda föreläsningar i stats-historien och statskunskapen. Särskilt grundlig har den underbyggnad varit, som Stagnelius vid akademien förskaffat sig i latinska språket och litteraturen. Den har, så vitt tillgängliga uppgifter visa, börjat vårterminen 1813 med den mera korpralsmässiga handledning i »Exercitia Stili», vilken gavs av docenten Jakob Edfelt såsom enskild undervisning. Därefter har Stagnelius höstterminen 1813 gått på latinprofessorn C. J. Lundvalls offentliga föreläsningar, vilka innefattade »öfversättning och commentation af Ciceros 1ste Bok om en fullkomlig Orator, samt af Virgilius Æneis, 1sta sången». Slutligen har han vårterminen 1814 åtnjutit akademiadjunkten Johan Tranérs enskilda undervisning, vilket icke är det minst intressanta momentet, då denne som bekant var en skicklig poeta, som både åstadkom eleganta carmina på romarnes språk och mycket lovordade översättningar av klassiska diktare. Det kan förtjäna nämnas, att Tranér speciellt beundrade Ovidius och att han enligt Palmblad i Biographiskt Lexicon (17, s. 300) efter denne, som också var Stagnelius' älsklingskald, bildat sin svenska hexameter. Att Stagnelius haft sin uppmärksamhet riktad på Tranérs översättningsprinciper finnes också ett direkt vittnesbörd om i en passus av Gunlög, som påpekats av Böök (a. a. s. 158 f.).

Den antika och speciellt ovidianska inspirationen i Stagnelius' författarskap är, som Böök påpekat, starkt märkbar i den till ungefär 1814 daterade Gunlög samt i den icke mycket senare Cydippe. Men över huvud äger det ett icke obetydligt intresse att kunna

konstatera, hurusom Stagnelius' klassiska skolning och säkra orientering särskilt i latinska auctores även är akademiskt förmedlad, genom de frejdade latinarna Lundblad, Lundvall och Tranér.

Även åt de levande språken har Stagnelius ägnat intresse under sina universitetsstudier. Höstterminen 1813 har han nämligen deltagit i den undervisning, som privatim meddelades av tyske språkmästaren Isr. Strömberg, och vårterminen 1814 har han gått på franske språkmästaren M. de Béthunes övningar. I den omständigheten, att han börjar med tyskan, torde man ha rätt att se en yttring av det romantiska tidsintresset för tysk litteratur — i synnerhet om man därmed sammanställer hans samtidigt inledda studium av filosofi. Vad angår franskan är det f. ö. att märka, att godkänd skrivning i »Fransyska språket» liksom även i latin hörde till inträdesfordringarna i kansliet (jfr Böök, a. a. s. 182).

Återstå de studier i filosofi, som Stagnelius bedrivit i Uppsala. De ha skett under professor Bibergs ledning. Höstterminen 1813 bevistar han dennes både offentliga och privata föreläsningar, de senare behandlande rättsläran, de förra sysslande med antika filosofem, delvis under jämförelse med moderna, t. ex. under nov.—dec. »Aristotelis Politiska System; samt den Epicureiska Philosophiens theoretiska och i synnerhet Practiska grunder: de sednare paralleiserade dels med Aristippi föregående, dels med nyare tiders Lycksalighets systemer». På Bibergs enskilda föreläsningar har Stagnelius närvarit även vårterminen 1814. Det är således knappast med rätta, som Böök synes frånskriva hans universitetsstudier all betydelse för hans filosofiska orientering (a. a. s. 128 o. pass.). Tvärtom kunde man vara frestad att tilldela desamma en mycket stor roll i hans utveckling. Biberg var som bekant djupt engagerad i den tyska idealistiska spekulationen och torde vid denna tidiga tidpunkt ha stått Schelling mycket nära. Att hans kritik av eudämonismen i varje fall varit ett viktigt ferment i omdaningen av Stagnelius' världsåskådning, finnes ingen anledning att betvivla, och såsom första eggelsen för denne till närmare bekantskap med den tyska idealismen bör denna undervisning också vara minnesvärd.

Genom de återopade åhörareförteckningarna kan man med lätthet konstatera, vilka som varit Stagnelius' studiekamrater i Uppsala. Man finner där som åhörare av samma föreläsningar så gott som hela den yngre romantiska generationen, sålunda Almquist, Sondén, Gumælius, J. H. Schröder, Börjesson, Grafström o. s. v. — däremot

ej, så vitt bevarade listor visa, t. ex. Atterbom och Palmblad. Ett särskilt intresse tilldrager sig ett namn S. Fryxell, vilket man jämsides med Stagnelius' möter å förteckningen från Tranérs enskilda undervisning vårterminen 1814. Denne är nämligen ingen annan än den Samuel Fryxell, vilken sedermera såsom försupen avsatt präst utgav den roman »Pehrmässefärden eller Daniels Resehändelser», där Bök i en av personerna trott sig återfinna ett Stagnelius-porträtt. Då det nu kan visas, att Stagnelius och Fryxell suttit i samma kollegiesal, måste ju denna hypotes anses få ett betydligt ökat sannolikhetsvärde.

Från Stagnelius' Stockholms-tid kan man från en ny källa, Hartmansdorffs almanacksanteckningar för 1822 (R.A.), framdraga ett par mycket stereotypa notiser, som emellertid förtjäna en smula uppmärksamhet. Den 26 juli har denne antecknat: »Besök af Adlerbeth Stagnelius». Den 29 juli s. å. meddelar han på sitt lakoniska vis, att han på förmiddagen varit vid Tomteboda för att träffa Erik Gustaf Geijer — som kort förut anlämt dit på besök hos sin broder Carl Fredrik — samt att dit kommo »Fru Silfverstolpe, Frök. Wrangel, Stagnelius m. fl.».

Det är det mycket omtalade mötet mellan Geijer och Stagnelius, till vilket Hartmansdorff sålunda kommit att bli vittne. Man har tidigare antagit, att det ägt rum »på sensommaren» 1822, men av nu citerade anteckningar framgår, att det följt i direkt anslutning till Geijers ansträngningar att få fatt på Stagnelius. Att initiativet utgått från Geijer visas nämligen av den skildring av förhistorien, som Bök givit på grundval av Jacob Adlerbeths dagbok (a. a. s. 505 ff.). Geijer hade enligt denna källa den 21 juli för dagboksskrivaren, som var Stagnelius' förman i ecklesiastikexpeditionen, uttalat sin entusiasm över dennes Martyrerna. Adlerbeth har tydligen erhållit i uppdrag att arrangera ett sammanträffande mellan de tvenne diktarne och nedtecknar 23 juli, att Stagnelius anmodats besöka Geijer på Tomteboda, och 26 juli, att han förgäves sökt bereda Geijer tillfälle att träffa Stagnelius. Om besöket hos Hartmansdorff meddelar Adlerbeth ingenting. Men tydligen har även detta varit ett led i hans fruktlösa försök att ordna det önskade mötet, ty det framgår av Hartmansdorffs följande anteckningar för denna dag, att Geijer senare på dagen verkligen infann sig hos honom. Detta är också den enklaste lösningen av det annars inte

enkla problemet, vilka gemensamma intressen Stagnelius och Hartmansdorff skulle ha haft. Emellertid ha Adlerbeths ansträngningar för mötet genomgående misslyckats 26 juli, men tre dagar senare har Stagnelius tydligen självmant infunnit sig hos Geijer.

Det är i detta sammanhang ett par reflexioner, som osökt tränga sig på. Enligt en brevuppgift av Geijer hade Stagnelius vid sitt besök avlämnat första arket av Bacchanterna. Manuskriptet därtill, vilket anses vara fullbordat under den föregående Kalmar-vistelsen, måste i så fall ha befordrats till tryckeriet som en mycket brådskande åtgärd dagarna efter hans ankomst till huvudstaden, ty denna måste ha inträffat mycket kort före nu omtalade tidpunkt. Möjligt vore, att de båda diktarne träffats flera gånger under sommaren 1822, men Geijer synes dock ha lämnat Stockholm redan 12 augusti. Vad angår Bacchanternas tryckning framgår f. ö. av en nedan citerad brevuppgift, att denna måste ha blivit färdig redan i september.

En omständighet, som förtjänar att beaktas, är också bekantskapen mellan Stagnelius och Adlerbeth, som, den må ha varit hur flyktig som helst, dock kommit att sträcka sig till gemensamma promenader på Stockholms gator. Det förefaller då verkligen orimligt antaga, att den av götisk entusiasm upptände Adlerbeth, som få dagar förut hört varma lovord av Geijer över Stagnelius' diktning, icke skulle ha gjort sig underrättad om dennes nordiska intressen. Att de verkligen haft *ett* gemensamt dylikt intresse, nämligen Blenda-sagan, har tidigare observerats av forskningen, ehuru man därur dragit den av kronologiska skäl omöjliga slutsatsen, att Adlerbeths först under senare delen av 1822 ådagalagda entusiasm för denna saga skulle ha kunnat inspirera Stagnelius' diktverk. Från den angivna utgångspunkten kunde man emellertid tänka sig ett incitament i motsatt riktning — alltså Stagnelius som upphovsmannen till Blenda-sagens popularitet 1822. Därav skulle emellertid också följa ett litet indicium rörande detta diktverks plats i Stagnelius' produktion. Har nämligen sagan vid denna tidpunkt varit aktuell i hans medvetande, så bör den åtminstone inte vara det tidigaste av hans götiska ämnen eller, om den är av mycket tidigt datum, — i samband med en överarbetning?¹ — ånyo ha börjat sysselsätta hans fantasi.

Att hypotesen om Blenda-sagan som överläggningsämne mellan

¹ Teorien om en överarbetning är i själva verket den av ATTERBOM företända (*Litt. Kar.* II, s. 52).

Stagnelius och Adlerbeth i varje fall har ett sannolikhetsvärde, skall jag söka visa genom en sammanställning av data. Den 26 juli 1822 är det, som de tillsammans ströva omkring på Stockholms gator. Den 10 aug. s. å. skriver Adlerbeth till Tegnér och anhåller om en Blenda-dikt; (i samma brev talar han om Stagnelius' diktning). Tidigare hade han under resa ned till sin Smålands-gård Ramsjöholm enligt dagboken den 4 augusti i Linköping råkat sin skyddsling fornforskaren J. H. Wallman, vilken omedelbart därifrån begav sig på en antikvarisk exkursion till Varend. Rääf meddelar i brev till Adlerbeth 15 aug. 1822 (UUB.), att Wallman då passerat hans gods och därifrån begivit sig »utan vidare omvägar, till Wärend, hvars Jungfrurs kämpa-art han hade föresatt sig att pröfva». Den 8 nov. skriver Adlerbeth till Tegnér och vill ställa Wallmans Varends-beskrivning till dennes förfogande som orientering i ämnet i och för en dikt om Blenda.¹

Bland de icke alltför talrika källuppgifterna om den samtida opinionen emot Stagnelius' diktning förekommer i Atterboms avhandling om diktaren 1848 en underrättelse om Martyrernas mottagande, vars sanningsvärde Böök har bestritt (a. a. s. 240 ff.) men som dock åtminstone är förtjänt av en närmare diskussion. Som bekant utkom detta diktverk ungefär samtidigt med Tegnér's Axel. Den uppmärksamhet, som av den stora allmänheten ägnades dessa respektive verk, gjordes i Svensk Litteratur-Tidning till föremål för en, visserligen förstucken, bitter betraktelse och är även underlaget för en anekdot, som Atterbom återger i anförda arbete. Då densamma antyder en mera utbredd fosforistopinion i denna sak, har frågan en viss principiell betydelse. Vid den tid då Martyrerna utkom, berättar Atterbom, vistades han i Stockholm och var där ofta med förtjusning vittne till en scen, som »i hufvudstadens förnäma och vittra societeter» utspelades av den fosforisterna närstående greve Fr. B. von Schwerin. Alla salonger genljödo just då av lovord över Tegnér's Axel. Schwerin skulle emellertid ha gått omkring med det stagnelianska häftet i fickan, och sedan han med mulen panna åhört panegyriken över Tegnér hade han vid första paus tagit fram den medförda dikten och läst upp denna från början till slut. Atterbom säger sig flera gånger ha bevittnat detta uppträde och tillägger, att Schwerins ypperliga föredrag värvade »icke få Stagneliska proselyter».

¹ Böök, a. a. s. 495. Jfr *Ur Esaias Tegnér's papper*, Sthlm 1882, s. 182.

Böök synes nu vilja utmönstra denna anekdot från de tillförlitliga Stagnelius-källorna, detta därför att den verkar fosforistiskt arrangemang och dessutom luktar av den atterbomska animositeten mot Tegnér. Att den i huvudsak är riktig — den effektfulla utformningen kan ju i någon mån vara gjord — bestyrkes emellertid av ett Tegnérs eget brev till Martina von Schwerin. Genom Brinkman och friherrinnan har han erhållit underrättelse om Axels mottagande i Stockholm och skriver härom 3 maj 1822: »Det tillkommer icke mig att yttra mig öfver alla de särskilda omdömen som stackars Axel erfarit i Stockholm. I afseende på Grefve Schwerins yttrande kan jag likväl icke afhålla mig ifrån den anmärkningen att det anförda troligtvis är det enda bibliska uttryck som undfallit honom sedan han blev prestvigd.»¹ Har Schwerin sålunda klandrat Axel som mindre kristlig, finns det givetvis ingen anledning betvivla, att han som mera kristlig på dess bekostnad framhållit Martyrerna.² Tegnér yttrar sig även i ett något senare brev — till friherrinnan 24 april 1823 — hänfullt om Schwerin. Man erinrar sig, att Tegnér senare på året 1822 även ytterst kritiskt uttalar sig om Stagnelius. Jag kan inte finna annat, än att den skarpa dom över Martyrerna såsom en fosforistisk produkt, som han denna tid framför, blir betydligt naturligare, om man tänker sig den mot bakgrunden av fosforisternas jämförelse mellan Martyrerna och Axel.

Vad angår Litteraturtidningens recension av Liljor i Saron's andra och tredje häfte är f. ö. att märka, att den icke är av Palmblad ensam utan av Hammarsköld och Palmblad. I brevväxlingen dem emellan (KB.) utför den senare redan 21 mars 1822 den parallell mellan Liljor i Saron och Axel, som senare sticker fram i recensionen. Hammarsköld är dock icke riktigt nöjd med vissa reservationer i Palmblads brev, varför denne 4 april måste försäkra, att han »tycker så mycket om» Liljorna »som Du om icke mer». Resultatet blev emellertid, att vardera skrev sin recension och att delarna sedan sammangötos av Palmblad. Bacchanterna framkallade icke lika stor

¹ *Saml. Skrifter* utg. af E. WRANGEL o. F. BÖÖK IV, s. 206. Jfr ib. s. 505, där BÖÖK i kommentaren till *Axel* gör en hänvisning till samma brev, som jag först under korrekturläsningen har uppmärksammat.

² Den enda omständighet, som kan föranleda en invändning mot ATTERBOMS relation, är det intryck man därav möjligen kan erhålla, att han på föråret 1822 skulle varit bosatt i Stockholm. I motsats till de tvenne föregående åren var detta nämligen ej fallit under 1822. Man finner emellertid av HARTMANSDOFFS almanacksanteckningar, att han under året avlagt längre besök i huvudstaden, så t. ex. vid midsommartiden.

förtjusning. Palmblad skriver till Hammarsköld 8 okt. 1822: »Jag har läst Bacchanterne. En god idé, men lamt utförd, mångenstädes uselt. Ho recenserar den?» Som bekant kom aldrig någon recension. — Även av andra fosforister finnas från denna tid omdömen om Stagnelius' diktning.

Ett så vitt jag vet icke observerat brevfragment av Stagnelius, det utklippta slutet av ett brev utan underskrift, finnes i Göteborgs Stadsbibliotek — Dickson-Bukowskiska autografsamlingen n:r 799. Det har tillhört skriftställaren Svante Ströhm, som 1847—48 var redaktör av Kalmar-tidningen Barometern och 1850—64 av Kalmarposten, och är försett med följande påskrift: »Egenhändigt af skalden Stagnelius intygas af L. E. Schiött Handlande i Calmar gift med Stagnelii systerdotter». Den Sophie, som omtalas i brevet, torde väl vara hans äldsta syster, gift Engzell, och möjligen har detsamma varit ställt till den yngre älsklingsystem Hedvig, gift Wimmerstedt. De rader och enstaka ord, som kunna urskiljas å papperets båda sidor, äro följande:

spatsera, och hwarifrån stundom om aftnarna Fäst- och Harmoni-
musik låter höra sig. — — — Min Wärdinna — — — Löjtnant — — —
[oc]h rifwan[de] — — — vidlyftig — — — Jag får ej tid, eller,
kanske rättare, jag orkar ej att skrifwa mera. Hälsa Sophie, jag skall
med det första skrifwa henne till.

Som slutvinjett till dessa anteckningar synes alltså detta obetydliga brevfragment ge bilden av Stagnelius som en enslig, men för de omgivande fenomenen icke ointresserad kvällsvandrare på Stockholms gator. Det vore frestande att göra en sammanställning med den enda dikt av honom, som ger en realistisk skildring av hans Stockholms-liv, elegien »Allt sen människor först bebygde den blomstrande Jordan».¹ Det är som bekant den dikt, där han beklagar sin lott att icke vara fängslad vid en enda flicka utan vara upptänd av begär till varje »gungande barm» och »strålände blick», som möter honom — vare sig han sitter en afton i Thalias hus »vid kronornas sken och fiolernas ljud från orkestern» eller han gör sina iakttagelser på hemvägen »vid lycktornas gullröda skimmer» på gatan.

¹ *Saml. Skrifter* (Sv. Förf. utg. af Sv. Vitterhetssamfundet) IV, s. 380 f.